

KRITIKA MORA DA BUDE POZICIONA

odgovor popovu, urbančiću i ketigu

U pogledu intervencije druga Raše Popova stvarno sam bio dužan da ukažem i na njegov stav o karakteru Marksove kritike kojom on „prevazilazi“ nacističku negaciju postojećeg. Naime, ta korekcija se sastoji u tome — koliko se sjećam da ste rekli — da je Marks pružio jedan demokratski projekat unutar koga bi ta kritika svega postojećeg mogla da bude realizovana. Ne radi se kod njega ni o kakvom „projektu“. On ne pruža ideju kao projekt budućnosti da bi se onda zainteresovani subjekti udružili i jurmuli u tu „oazu sreće“ da bi ostvarili taj arhitektonski konstruisani projekat. To je jedna realna kritička misao kod samog Marksa, koja uvijek iz samog bića, iz samog realiteta u njegovoj cjelovitosti izvodila unutrašnje ljudske bitne mogućnosti koje onda mogu biti i realizovane kao ideja, kao filozofija, itd. Utoliko sam dužan da se korigujem.

Povodom primjedbe druga Urbančića, koja je u pogledu intelektualne situacije bar kod filozofa značajna, moram reći da se to pitanje ne može riješiti na ovome skupu, ali kad sam već pitan da pokušam u nekoliko rečenica dati odgovor.

Taj bitni princip o kome govoriš, a sve akcidentalno je omogućeno tim bitnim principom, ti čes identifikovati kao rad, kao praksu u Marksovom smislu, kao „jedinstveni radni proces“ (iz I toma „Kapitala“), unutar koga se rad cijepa na otuđeni, unutar koga se rad razdvaja iznutra i umjesto svrhe opstanka postaje sredstvo opstanka, a po toj metafizičkoj, opasnoj ali finoj, zanimljivoj odluci (a mimo nje ne možemo) prepoznaćeš čovjeka kao biće prakse, kao biće koje ne samo što mrda u prostoru nego ima potrebu da se slobodno, svestrano ispoljava u djelatnosti, u ukupnosti tih mogućih ljudskih djelatnosti. Ta ukupnost mogućih bitnih snaga čovjeka koje on ispoljava u aktima svoga života reducirana je u ovoj kratkoj istoriji, ali klasnoj, na otuđeno, najamno, radno ispoljavanje. Dakle, taj bitni princip je sam iznutra pocijepan. I ukoliko iz horizonta bitnog principa, samo iz njega pokušavamo misliti ovaj realitet, onda on nije dostojan ideje koja bi se u njemu angažovala, onda ostajemo opet u metafizičkim šansama. Iz metafizike taj začarani krug nećemo probiti. Ali, nevolja je u tome što taj bitni princip postoji i kao element Marksovog mišljenja. Međutim, kad govori o kapitalu on govori o njemu kao o jednom bitnom principu svijeta rada, svijeta radništva. Ali, personifikacija kapitala jeste kapitalista. Kad govori o otuđenom radu kao fenomenalnom obliku (otuđenom ili postvarenom) ovog pocijepanog jedinstvenog radnog procesa kao biti čovjeka, onda i taj rad vezuje za njegovu personifikaciju. Personifikacija tog rada nije ništa drugo do radnik. Tako da taj bitni princip u osamostaljenju od njegove socijalno-istorijske realizacije u likovima kapitaliste i radnika nije ništa drugo do opet jedno ostajanje marksizma u zapadnoevropskim metafizičkim pretpostavkama.

A da bi se što bolje razumeli moram reći, nasuprot nekim interpretacijama koje bi htjele da dođu do „onog čega nema“, kako bi to poetski rekli, do slobode, do komunizma, do bitnoga, mimo ovih formi koje je savremeno čovječanstvo do sada dalo i pružilo, naime, što se tiče filozofije mimo filozofije — to je nemoguće, mora se kroz filozofiju. Nije stvar koju čuva filozofija u svojim postvarenim i drugim iracionalnim oblicima, nešto subjektivno, izmišljotina, nego je to izraz stvarne iracionalnosti opstanka. I zato ako filozofiju, pa makar i kao metafiziku, jednostavno baciš preko palube onda takođe gubiš šansu da otkriješ ono bitno ljudski moguće u savremenom proletarijatu, u savremenom čovjeku.

Dakle, što se tiče pitanje „gdje je taj proletarijat“ koga pretpostavljamo kao nekakvu „motornu snagu“ (i kojeg je opet i u ovoj verziji marksizma moguće uzeti kao instrument izgradnje komunizma, instrumentalistički, jer u biću samog radništva — da razvijem sada taj stav — leži tehnološka mogućnost izvođenja komunizma), tvrdim da taj bitni princip „egzistira“ i u obliku njegove

fenomenalne realizacije, ili kako to Marks veli, personifikacije.

U tom smislu kritika ne može biti apoziciona. Ja smatram da kritika mora biti poziciona. Ona mora djelovati. Normalno, opet smo tu na problematici zavisnosti svijesti od realiteta, u zavisnosti svijesti od onoga što je tu, situacione zavisnosti svijesti. Mimo toga ne možemo. Ali ono što bi mogli i što bi trebali da činimo nalazi se u tome da misao o toj „personifikaciji“ dovedemo u vezu s bitnim principom. Misliti, da kažem tako, pomodno filozofski, bitnu sudbinu savremenog čovjeka mimo bitne personifikacije otuđenja čovjeka, mimo proletarijata, predstavlja promašaj.

Zašto proletarijat kao personifikacija, kao fenomenalni ljudski izraz raspadnutosti onoga po čemu mi ljudi kao ljudi jesmo, otuđenja te bitne djelatnosti, te mogućnosti da djelujemo, ima revolucionarnu šansu? Zato što proletarijat u sebi stvarno izražava totalnost, univerzalnost ljudskog opstanka. Ta univerzalnost ljudskog opstanka u proletarijatu omogućava mu da stvarno istupi kao

totalitet, nasuprot, recimo *fiktivnoj* pretpostavci nosilaca građanske revolucije, koji su pod parolama „liberte“, itd. mislili da svi predstavljaju istoznačne subjekte revolucije, a onda se na kraju balade uspostavio svijet rada i kapitala.

Dakle, družte Urbančiću, to ja mislim iako mučam i sam o tome, reći — da se taj bitni princip onog ljudskog na čemu počiva mogućnost toga „bauka koji kruži Evropom“ sadrži baš u tome univerzalnom, bitnom elementu proletarijata. Taj element je rad, on je nosilac toga rada. Taj rad možemo onda misaono osamostaliti, ali van svoje istorijske „eksplicacije“ u vidu sudbine evropskoga i svjetskog radništva — on nije ništa, jer radnička revolucija nije puka epizoda svjetske istorije.

Još jedno pitanje mi je bilo upućeno od druga Ketiga. Ovaj stav da sam ja iz duha očitao realitet može biti tačan. Ali ja sam se trudio da ne ostanem samo na tom jednom elementu. Da li sam ja uspio to je vaša stvar. Ali, mislim da mi nije bio cilj da iz duhovne situacije našeg vremena očitam šanse i situaciju našega socijalizma.

— Teza — koja je kritikovana — o „negaciji rada“ kod Marksa takođe je diskutabilna i u samom marksizmu. Ne misli se ovdje da se ukine rad u njegovom bitnom značenju, nego se radi o ukidanju rada na temelju njegovih ranijih stavova, recimo iz „Njemačke ideologije“, gdje se kaže da je „rad slobodan u svim civilizovanim zemljama; ne radi se o tome da se rad oslobodi nego da se rad ukine“. Pod tim radom on misli otuđeni ili najamni rad. Kad bi on tražio apsolutno ukidanje rada u ovome bitnom ljudskom smislu, onda bi on tražio stvarno ukidanje i negaciju čovjeka. To bi bio nihilizam.

Prigovoreno mi je da sam, govoreći o toj bitnoj vezi između duhovnog i materijalnog, između duhovnog smisla socijalizma i empirijskog socijalizma, i pokušavajući da rehabilitujem pojam komunizma, koji je išezao iz naših raspravljanja, mislio o jednom „dalekom društvu“. Možda sam se ja stvarno izrazio tako kao da mislim o jednom „dalekom društvu“, ali mislim da komunizam nije „daleko društvo“. Mislim da se komunizam kod Marksa ne smije misliti samo na nivou one podjele komunizma na prvu i drugu fazu; ima on i boljih tekstova nego što je o tome rečeno u Kritici gotskog programa, iako ih ima malo, jer nije pravio projekat demokratskog društva. To daleko društvo, taj unutrašnji bitni smisao komunizma, mora biti ona stvarna fundamentalna korekcija ili regulativ svega onog što mi empirijski sada radimo. Ukoliko u svakome bitnijem aktu izgradnje socijalizma nije sadržan odnos prema unutaršnjem smislu komunizma, a drugim riječima to znači prema unutaršnjem smislu ljudskog opstanka, ili preciznije i prema ljudskim mogućnostima proletarijata, onda uvijek padamo kao i socijaldemokratija, kao i sav reformizam i oportunistizam u dijeljenju cilja i sredstva, u razdvajanje empirije i teorije, teorije i prakse, itd. itd. U tom smislu, metodički, ne bi trebalo misliti komunizam kao daleko društvo.

